

L'ESCOLA PRIMÀRIA DURANT ELS PRIMERS ANYS DEL FRANQUISME

SALOMÓ MARQUÈS

Introducció

Em correspon explicar què va ser l'escola primària durant el franquisme. Cal tenir present que d'aquest tema hi ha poca documentació publicada. Aquest fet cal enmarcar-lo en el que dèiem en començar aquestes Jornades: la voluntat política de no parlar del franquisme. Nosaltres ara tractarem el tema de com era l'escola, què feien els mestres, quina formació rebien, com es seleccionaven, la repressió dels mestres, el paper de la Inspecció, la llengua a l'ensenyament, si nens i nenes anaven junts a l'aula... Intentaré fer veure els grans trets que distingeixen l'escola que neix del franquisme.

El que jo us explicaré és el resultat d'un treball de camp que he coordinat i que és fruit de la col·laboració de moltes persones: inspectors, alumnes que he tingut a classe, mestres dels centres de recursos, amics mestres de pobles... que m'han ajudat a recollir documentació que es troba a l'escola i que són documents de primera mà. Documents que fan referència de manera especial a escoles de les comarques gironines però que, pel que concorre, es poden estendre a les altres comarques de Catalunya.

La documentació treballada és gairebé tota escrita però també hi ha una part de documentació oral. Cal dir, però, que a l'hora de recollir documentació oral mitjançant entrevistes a mestres grans, a mestres jubilats, encara hem constatat por i recel a parlar del tema. És un tema del que no volen parlar gaire, fora d'algun cas concret. Aquesta és una de les seqüeles del franquisme.

Una escola resultat d'una guerra civil

La nova escola que sorgeix amb el franquisme és una escola que va començar, ara fa 50 anys, i que és fruit d'una situació de guerra. No és el resultat d'unes eleccions democràtiques sinó que, després de 3 anys de guerra civil, de 3 anys d'enfrontament, de violència i de morts, hi ha un bàndol que guanya la guerra. Una guerra que no és entre dos països sinó que és entre persones del mateix poble i que, per tant, vol dir que a cada ciutat, a cada poble, hi ha vencedors i vençuts. Persones amb noms i cognoms i que, encara avui, els vostres pares i els vostres avis recorden. Durant molt de temps la gent estava etiquetada, uns eren dels guanyadors i els altres dels derrotats. I els guanyadors ho eren per la força de les armes no pas de la raó. Amb tot el que això vol dir de tensions, odis, envejes, denúncies... i això afecta també l'escola. Hi ha persones que aprofiten la nova situació política i denúncies veïns... i entre els denunciats també hi ha mestres.

Per altra banda es comença a viure en una situació que no és democràtica, es viu en un règim totalitari. No hi havia llibertat de premsa, de reunió, d'associació, d'expressió... els drets fonamentals no estaven ni reconeguts ni tutelats.

Inicialment, els vencedors usen un llenguatge bèl·lic. Els documents oficials transpuen aquest esperit. Vegeu què diu Franco en una circular adreçada a tots els mestres d'Espanya: *Este es el mandato de Dios, ese es el mandato del frente, de las trincheras, de la sangre vertida y de las vidas inmoladas, de los mártires y de los héroes que pusieron muy arriba el santo nombre de España.* Franco s'adreça als mestres i els fa referències constants a la lluita, a les trinxeres, a la sang que ha vessat un determinat sector... És un llenguatge

ge que el trobarem abundantment en els documents escolars dels primers anys.

L'escola que s'implanta es presenta com l'escola bona, autèntica, presentada en contraposició amb els models de l'escola republicana que és titllada de roja, marxista, laica, atea... i a casa nostra, a més, de separatista. Es vol una escola nova. La nova Espanya necessita un nou mestre i una nova escola, un nou ensenyament. Aquesta referència a la novetat és constant. Res de continuar amb tot el que s'havia fet durant la República! Fixem-nos què diu Dionisio Ridruejo, Cap del Servicio Nacional de Propaganda, en l'acte d'inauguració del curs que es fa a Pamplona, l'any 1938, per preparar els nous mestres que necessita Espanya: *Si la revolución nacional española no tuviese un contenido, un signo de construcción, no aspirase a la edificación entera de un Estado nuevo, la guerra de España sería ilegítima, la guerra de España sería monstruosa* (fixeu-vos en la referència bèl·lica). *Pero los españoles, al congregarse en torno a su caudillo, han dado el grito de la revolución nueva y joven que España necesita, y se lanzan mediante la disciplina, mediante el ímpetu, mediante la paciencia, mediante la acción, mediante el estudio* (noteu els adjectius) *a conseguir esa revolución pendiente que ha de crear el estado de nueva Planta. Porque así se justifica una revolución, por la necesidad de hacer un estado de nueva planta* (recordeu el Decret de Nova Planta de Felip Vè?).

Un altre exemple són les paraules del governador civil d'Àlaba en el mateix acte: *Y vosotros, que teneis a vuestro cargo una misión tan alta, tan delicada y tan fina, como es la de lanzar la futura generación, la de educar a los niños, que es como si tuvierais en vuestras manos el destino de la Nueva España* (fixeu-vos com es va repetint el tema), *vosotros podéis ser y seréis indiscutiblemente los que con vuestro esmero y con vuestra misión y con vuestra labor, haréis la Nueva España que quieren que se haga vuestros hermanos, vuestros compañeros, que estan muriendo en el frente por Dios y por España.*

Idèntic llenguatge trobem a Girona en la "Circular" que editava la Inspecció Provincial de Primer Ensenyament. Cada mes escolar es publicava una "Circular", que ja s'editava l'any 1935 però que ara té un tó marcadament administratiu i polític. La "Circular" s'enviava a totes les escoles. És una font documental extraordinària que ens permet conèixer fidelment el pensament de la Inspecció referent als temes escolars. Les "editorials" de la "Circular" són molt significatives de l'ambient del moment. Així en la primera "Circular" de l'època franquista (juliol 1939) l'Inspector-Cap s'adreça als mestres i els diu: *No olvidemos que la Escuela Nacional que pide la Nueva España y exigen las necesidades del momento es la netamente española, basada en sus virtudes raciales.* En començar el curs 1941-42 l'Inspector afirma en una altra "Circular": *El objetivo primordial de la labor del Maestro y del Maestro de la nueva España, es la educación moral y religiosa del alumnado...* Encara en iniciar-se el curs 1942-43 insisteix: *España, nuestra Patria, pide a todos el esfuerzo máximo, en estas horas solemnes en que se está perfilando una nueva vida y estructurando una nueva sociedad...* Fixeu-vos com constantment hi ha la referència a aquesta situació nova.

També en els "Llibre de Visites de la Inspecció", aquell llibre oficial on l'Inspector deixava constància escrita de la visita que feia a l'escola, hi trobem aquests tipus de referències, per exemple, l'any 1940, diu del mestre de Sant Joan de les Abadesses: *Es un hombre consagrado por entero a su escuela, que no tiene mayor preocupación que la de conseguir formar unos verdaderos hombres, tal como los necesita la Nueva España que está forjando nuestro invicto Caudillo.* El mateix any s'afirma del mestre de Camallera: *Conoce bien la doctrina de la Nueva España que hay que inculcar a la nueva generación.*

S'ha guanyat una guerra i la nova escola i els nous mestres de la nova Espanya no miren a Europa, ja no calen les referències a Montessori, a l'Escola Nova... els nous dirigents tanquen el país, i els nous models educatius que presenten són únicament i exclusiva espanyols. La introducció a la Llei d'Educació Primària del 1945 ofereix el llistat dels nous models que han de servir de patró als mestres (fixeu-vos, a més, en el llenguatge emprat en aquest text): *...España se gloria y ningún momento más oportuno para recordarlo, de haber impuesto ya, desde la misma época en que alumbraba Césares para el Imperio de Roma, las normas de una sabia pedagogía, que cristaliza en la mente preclara y en la humanísima actuación de nuestro Quintiliano* (noteu el "nuestro") *con el que se escribe la página inicial de la técnica educadora primaria. Estas aportaciones se hacen más fecundas al compás del avance de los tiempos, porque en plena Edad Media tras el brillo inmarcesible de las ideas pedagógicas isidorianas* (és el bisbe Isidoro de Sevilla) *y la práctica de nuestras escuelas monásticas, muchas de las cuales nacen en lo arisco de los paisajes desérticos o en los rincones rurales, donde al lado del salterio se enseña la Gramática, España produce a un Teodulfo para el apogeo de la escuela palatina carlovingia o hace peregrinar a un Lulio con su pedagogía misionera, su afán metodológico de la representación gráfica y su doctrina de la escuela natural, primer ensayo de psicologismo. Pedagogo de nuestro renacimiento es el eximio nebrisenense* (en Nebrija) *con su interpretación cristiana de la pedagogía clásica y el primero que la mantiene incontaminada de las pagánias renacentistas; y sobre todo Vives* (un Vives que ha de marxar cap a Europa a causa de la persecució de la Inquisició!) *, el gran creador de la psicología pedagógica y precursor de tantas normas y sistemas didácticos que aún viven y retoñan, con fuerza perenne, en la práctica moderna.* Algun dia algú s'hauria d'entretenir a estudiar en profunditat el llenguatge emprat en aquesta documentació oficial!

Prohibida la coeducació

En aquesta línia d'edificar una nova escola es prohibeix la coeducació. Recordeu que és amb el CENU (Consell de l'escola Nova Unificada) que s'implanta la coeducació obligatòria, tot i que durant la II República ja es practica en algunes escoles. Nens i nenes anaven junts a la mateixa aula, amb voluntat educativa, per inculcar nous valors. La nova escola franquista prohibeix la coeducació de manera taxativa. Les autoritats escolars gironines ho deixen ben clar des del primer dia: *Queda terminantemente prohibida la práctica de la coeducación (a excepción de las escuelas mixtas) en todos los centros de Enseñanza, oficiales y privados.* Aquest text és de l'agost de 1939, el febrer de l'any següent tornen a manifestar: *estando prohibida la coeducación, queda prohibido terminantemente que en las escuelas de niños se den clases a niñas y viceversa, aunque sólo sea con carácter particular.* Queda clar, doncs, que no és només a l'escola pública que es prohibeix la coeducació sinó també en l'ensenyament privat i en aquelles classes que molts mestres feien a casa seva, una vegada acabat l'horari oficial, per guanyar alguns diners per a poder viure (o sobreviure) una mica millor.

A Girona els inspectors es recolzen en una carta del bisbe Cartanyà, l'any 1942, per insistir en la prohibició de la

coeducació. El bisbe fa una nota pública sobre la coeducació en la qual, entre altres coses, afirma: *Cuanto repugna a la moral cristiana y aún a la misma ley natural y cuan severamente está reprobada por la Iglesia la coeducación de sexos en la niñez y sobre todo en la adolescencia.* Per justificar aquestes afirmacions el bisbe recorre als documents pontificis i acaba demanant als directores de les escoles que *destierren en absoluto la práctica de la coeducación aún en las edades de la primera infancia y cumplan sin subterfugios lo que está mandado en materia tan grave, por la Iglesia y el Estado.*

Aquestes paraules del bisbe els inspectors les assumeixen plenament, tant és així que en la "Circular" del mes de novembre de 1942 manifesten públicament: *debemos hacer notar la coincidencia de criterio entre nuestras primeras autoridades religiosas... y recordar, una vez más, el criterio coincidente de esta Inspección de no permitir que los maestros de escuelas de niños den clase a niñas y viceversa.* És molt simptomàtic el fet dels inspectors que s'emparen en unes paraules del bisbe per recordar la prohibició de la coeducació. És una mostra més dels molts lligams que hi ha en aquesta època entre l'escola i l'Església catòlica.

Tres anys després, el 1945, la Llei d'Instrucció Primària exposarà clarament, en l'article 14, que *El Estado por razones de orden moral y de eficacia pedagógica, prescribe la separación de sexos y la formación peculiar de niños i niñas en la educación primaria.* Caldria veure què s'entén per "eficacia pedagógica"!

Com sempre sol passar, una cosa és la Llei i l'altra la realitat escolar. Aquesta prohibició taxativa no es devia complir del tot a les escoles gironines, ja que la "Circular" parla que en algunes escoles privades religioses, l'any 1948, gairebé 10 anys d'acabada la guerra, *algunos colegios privados femeninos regentados por religiosas, bajo diversos pretextos retienen en las secciones de párvulos a niños que no son tales párvulos. Es deber de los referidos colegios no tener a ningún niño que tenga más de seis años de edad, ni aún para prepararlo para la Primera Comunión.* Resulta, doncs, que els nens a partir dels sis anys ja no són *párvulos* i s'han de separar de les nenes, i no serveix l'excusa de preparar-los per a la primera comunió. Els nens i nenes també han d'aprendre el catecisme en grups separats.

A Palafrugell, l'any 1940, l'inspector informa que a l'Acadèmia Massoni *habiendo observado que había coeducación, la ha prohibido terminantemente.*

Els mestres molt sovint necessitaven completar el sou amb classes particulars. Aquest és el cas del mestre de Santa Pau que demana permís a la Inspecció per poder fer classes particulars. La resposta ens fa veure que estan contemplades totes les possibles situacions: *Asimismo autorizamos al mencionado señor... a preparar para los estudios inmediatos de ingreso al bachillerato y preparatorios para el comercio* (el batxillerat començava als deu anys amb una prova d'ingrés en la qual hi havia un dictat, una divisió i una redacció) *así como para sus diversos cursos, a todas las niñas de esa población, siempre que las Reverendas Profesoras del Colegio de Nuestra Señora de la Merced o la Maestra nacional de ésa, no se ofrezcan para ello, en cuyo caso sólo a ellas corresponde exclusivamente. Permiso que se concede con la condición de que no se incurra en coeducación. En cambio, le queda TERMINANTEMENTE prohibido al meritado señor..., dar lecciones particulares a alumnas, sea cualquiera su edad, que las desearan recibir de PRIMERA ENSEÑANZA, para cuyo servicio existe en ésa suficiente profesorado, privado o nacional, del sexo femenino.* Queda clar, per tant, que el permís al mestre és un permís condicionat a que no vulguin fer aquestes classes ni la mestra ni les monges i queda clar, també, que aquest no pot fer classes particulars de primer ensenyament a les nenes.

Encara l'any 1953 es prohibeix al director de l'Acadèmia

Plantalech, d'Olot, *de un modo absoluto dar clases a señoritas ni aún bajo la fórmula docente de conferencias, dadas de 6 a 9 de la noche.*

En la dècada dels cinquanta hi ha altres documents de la Inspecció que insisteixen que quan es fan excursions (aquest és un fet positiu ja que algunes escoles trenquen l'estricta marc escolar i surten a fora de l'escola i de la població) no vagin junts nens i nenes i, sobretot, que no vagin a la platja!. Lligat al tema de la prohibició de la coeducació hi ha el tema de la formació moral. En aquest aspecte són abundants les editorials de la "Circular" que durant la dècada dels anys cinquanta i seixanta insistiran en l'escàndol del mal vestir d'algunes nenes i nens... És l'època, per altra banda, en què els bisbes i els governadors civils fan bàndols públics parlant de la moralitat a les nostres platges.

Condicions personals del nou mestre

Aquest nou mestre ha de tenir uns trets personals especials. La "Circular" de la Inspecció de l'any 1939 és paradigmàtica. En poques ratlles trobem exposat el model de mestre, les qualitats que ha de tenir, les virtuts que ha de cultivar: *Maestros sanos de cuerpo y espíritu, poseídos del fervor necesario para arrostrar inquietudes infantiles; con valor suficiente para afrontar la tarea que exige de nosotros renuncia y sacrificio, y valentía suficiente para sostener nuestras creencias; entusiasmo inquebrantable para transmitir el amor que precisa la tierra bendita que nos vio nacer, la de las grandes epopeyas e incontables heroísmos. Siempre firme nuestra fe en Dios y en España y completa nuestra obediencia al Caudillo.* Aquest seria el retrat-robot del nou mestre. Fixeu-vos en la crida que es fa a la renúncia i al sacrifici, aquesta crida serà constant. Fins i tot quan —en la dècada dels cinquanta— la Inspecció reconeix que els mestres tenen part de raó quan critiquen la lamentable situació econòmica en que es troba l'escola i el magisteri, la resposta de la Inspecció no és recolzar aquesta queixa sinó què és de fer una crida a l'esperit d'abnegació, de sacrifici, de renúncia!

Una escola catòlica i espanyola

Els dos pilars d'aquesta nova escola seran la doctrina oficial de l'Església Catòlica i la doctrina del Movimiento Nacional. Ho afirma taxativament la nova llei d'Instrucció Primària: *La escuela, en armonía con la tradición de sus mejores tiempos, ha de ser ante todo católica. Por eso, la Ley no vacila en recoger, acaso como ninguna otra en el mundo, y en algunos momentos con literalidad manifiesta, los postulados que consignó Pio XI como normas del derecho educativo cristiano en su inmortal encíclica "Divini illius Magistri".*

I afegeix tot seguit: *Además, la Escuela en nuestra Patria ha de ser esencialmente española. Y en este aspecto, la Ley se inspira en el punto programático del Movimiento Nacional por el que se supedita la función docente a los intereses supremos de la Patria.* Per tant les dues bases de l'educació seran la doctrina catòlica i la doctrina del Movimiento Nacional. Aquests són els dos pilars fonamentals del nacional-catolicisme i de la seva escola.

Si aquesta és l'afirmació de la Llei. La Inspecció ja es cuidarà d'anar-ho recordant a tots els mestres. *No puede olvidarse (el mestre) ni un momento que es cristiano y español, ni ninguna hora olvidar los deberes y responsabilidades que como tal tiene contraídos con Dios y con la Patria.* Mitjançant la "Circular" i, també, a través de les visites que la Inspecció fa a les escoles es recorda el nacional-catolicisme als mestres.

Permeteu-me només un fragment significatiu de l'editorial de la "Circular" del mes de maig de 1949, quan ja feia deu anys que —oficialment— s'havia acabat la guerra civil: *Nuestro glorioso Caudillo Franco, el Señor de España, por la gracia de Dios y por el derecho de conquista (així de clar*

i contundent: dret de conquesta!), así que hubo curado de las llagas profundas de la fratricida metralla que la guerra abriera en la carne viva de la Patria, atendido a la esencia, al espíritu, al alma de la nación. De nada nos iba a servir una España hermosa, pero vacía de contenido. Y España —que un día arrancó del corazón de San Isidoro un suspiro de juglar enamorado: "España, tu eres la más hermosa de todas las tierras... de ti reciben luz el Oriente y el Occidente"—habría llegado a ser, a la mirada de Ramiro de Maertu, "una encina sofocada por la yedra". Y eso —para el que es padre y artífice, caudillo y vigía de un pueblo— no podía ser. No podía ser para España que fué creada, sin duda, para ser el paraíso de Dios, según aseveraba el Rey Sabio en sus calenturas de amor.

En els Llibres de Visites de la Inspecció hi podem llegir aquesta constant recomanació: *se recomienda que intensifiquen cada vez más la formación religiosa y la educación patriótica.* També es recomana als mestres que treballin conjuntament i d'acord amb el senyor rector, que col·laborin amb els responsables del Frente de Juventudes del poble. Aquesta és la música de fons que es troba pràcticament en tots els Llibres de Visites de la Inspecció, al final de totes les visites.

Per altra part ens trobem amb una escola en la que no hi ha cap tipus de discussió pedagògica; ni reflexió pedagògica. Una escola orientada en una determinada línia políticoreligiosa. Es vol que els mestres siguin fidels i que treballin en aquesta determinada línia, però aquí no es discuteix absolutament res des del punt de vista pedagògic. Interessen més mestres sants que no pas savis. Una escola intel·lectualment pobre. Caldrà esperar molts anys per iniciar debats educatius amb una certa profunditat.

Ens trobem, a més, amb una potenciació de l'escola privada a les nostres comarques, sobretot la religiosa. L'any 1940 pràcticament totes les congregacions religioses que havien hagut de marxar tornen a estar instal·lades a casa nostra. Una escola religiosa que s'estableix a tots els caps de comarca i, a més, bàsicament a la costa, al sector de la Selva i el Baix Empordà: Blanes, Lloret, Palamós, St. Feliu de Guíxols... Una escola religiosa que farà crisi a partir del Concili Vaticà II i que, fins aquell moment, té una presència molt notable a les nostres comarques, amb una proporció de 4 a 1 en referència a les escoles privades no religioses. A Barcelona, en canvi, hi haurà tot un grup de privades no religioses que tindrà molta importància i que serà d'on sortiran les propostes de renovació pedagògiques.

Prohibició de la llengua catalana

Acabada la guerra la llengua catalana es prohibeix en tots els àmbits de la vida pública, també l'àmbit escolar. Pel que fa al castellà: *La lengua española será obligatoria y objeto de cultivo especial, como imprescindible instrumento de expresión y de formación humana, en toda la educación primaria nacional, diu l'article 7 de la nova llei d'educació del 1945.* Els inspectors fidelment i amb insistència recordaran als mestres la voluntat dels nous legisladors i mandataris. Aquesta llei no parla en lloc de la llengua catalana que "por derecho de conquista" ha quedat bandejada. Tingueu present el que afirma, l'any 1939, a Olot el tinent coronel de la Legió, Camilo Alonso Vega... *a los otros, a los del "hecho diferencial", nuestra notificación de que han sido vencidos por la fuerza de las armas, y que si no quieren ser hermanos del los otros españoles les impondremos la ley del vencedor, porque nosotros los combatientes, al terminar la guerra de Cataluña, damos también por terminados y para siempre los hechos diferenciales.*

Queda clar amb aquesta taxativa afirmació del militar que, a la nova escola franquista, de català (llengua o continguts) res de res! Per la seva banda els inspectors insistiran en l'ús i l'aprofundiment del castellà. Juntament amb la insistència en bastir una escola nacional-catòlica hi ha el fet d'insistir

constantment en l'ús del castellà. I això encara en la dècada del seixanta. Molts mestres, alguns sou aquí presents, recordeu —i ho heu manifestat públicament— com l'Inspector us urgia a que a dintre de la classe parléssiu en castellà amb els alumnes i, alguns sou testimonis, de renys per part de l'inspector perquè parlàveu en català amb els nens i nenes, en escoles rurals.

Si durant tants anys i arreu de les comarques gironines s'insisteix en l'ús del castellà, què vol dir això?, que no s'hi feia?. No tenim documents escrits que ens permetin afirmar que l'escola es feia en català. Només hi ha dues referències significatives: una és de l'any 1945 a l'escola de Llanars, al Ripollès, on l'Inspector escriu: *Y más lenguaje para superar la dificultad que presenta el poco conocimiento que los niños tienen de la lengua castellana, debido al ambiente en que viven*. És fàcil d'entendre que, l'any 1945, sense la influència dels mitjans de comunicació, sobretot de la televisió, els infants de l'escola de Llanars tinguessin dificultats d'entendre i de practicar el castellà.

La referència més clara és del 1949 a l'escola de Sant Miquel de Campmajor, la Inspectora afirma que *es difícil para esta inspección entenderse con las niñas que sólo manejan con soltura el catalán*. Al cap de deu anys d'acabada la guerra les nenes només parlaven bé el català, no entenen la Inspectora que parlava castellà. Aquest fet és aïllat?, només passava a Sant Miquel?, o aquesta situació era més general? Em sembla que no podem extrapol·lar aquest document —significatiu per altra part— i aplicar-lo a la realitat general de l'escola pública. Jo crec que la castellanització general ha vingut posteriorment amb l'enorme influència de la televisió. I el que sí hem d'afirmar és que malgrat que hi havia la voluntat política que l'escola fos castellana en els continguts (que ho va ser durant molts anys, i en algunes escoles encara ho és!) i en la llengua d'expressió, podem manifestar que la castellanització no va ser mai total, sobretot als pobles. En aquest sentit, a les ciutats, moltes de les escoles religioses foren un eficaç camí de castellanització.

Un testimoni del poc nivell de castellanització de l'escola el tenim en el que explica a la revista "Presència" la que fou mestre de Sant Gregori, Maria Assumpció Soler: *Un dia se'm va acudir preguntar què volia dir la paraula "sacerdote" que es trobava a la lectura que feia una nena grandeta, pensant que la pregunta era gratuïta. Però ella, molt convençuda, em va respondre: Un porquet. En una altra ocasió fent lectura els surt la paraula "ladrillo". En preguntar què era un "ladrillo", totes a la una em varen respondre: Un "ladrillo" és un lladregot!*

Pel que es refereix al tema de Catalunya: la seva història, la seva cultura... en tota la documentació consultada només he trobat dues referències durant aquesta primera dècada. Tinguem present, per tant, un fet altament significatiu: el silenci (per altra part ben eloqüent) sobre Catalunya. Les dues referències són de l'any 1947. Una és del mes d'abril amb ocasió de l'entronització de la Mare de Déu de Montserrat, un dels primers actes polítics de la postguerra a Catalunya. La inspecció vol que els nens i nenes de les escoles gironines es girin cap a Montserrat i tinguin una ocasió més per fomentar la religiositat a l'escola. L'Inspector afirma: *Y aquí está nuestra Escuela, nacional i privada, maestros de Cataluña, maestros de Gerona (nuestra escuela que por catalana, española) presta a colaborar con su granito de arena a estas fiestas inminentes de la Entronización*.

L'altra referència també és de l'any 1947 i es tracta d'una "Circular". La Inspecció està molt preocupada perquè es parla molt malament, amb un parlar groller. Amb el següent títol *Un cancer en la lengua*, s'afirma: *Aunque me olvidara de su topografía, reconocería siempre a mi país por su lengua terriblemente blasfema. Sí, Maestros. A Cataluña, sobre todo a Cataluña, se la distingue por esa triste idiosincrasia. Ese es hogaño, nuestro lúgubre tipismo regional*. Són les dues úniques referències que he trobat sobre Catalunya; cal con-

venir, doncs, en una voluntat política de silenciar tot el que fa referència a la nostra pròpia història i cultura.

Un magisteri altament depurat i sancionat

El col·lectiu de mestres que ha de bastir aquesta nova escola pública és un col·lectiu que ha estat depurat a fons i des de bon començament. Si cal una nova escola i un nou mestre per la nova Espanya, s'ha de garantir que aquest nou mestre no tingui influències passades. Per això es depura. Ja ho va avisar públicament el ministre d'Educació, Pedro Sainz, en cloure el "Curso de Orientaciones Nacionales de la Enseñanza Primaria", celebrat a Pamplona l'any 1938: *Ahora quiero decir dos palabras para terminar. En el Magisterio Español y en todos los cuerpos del Estado se está procediendo a una depuración que pronto será regulada de un modo definitivo. No quiero mirar ahora hacia el pasado sino hacia el porvenir, y decir a los maestros españoles, que el régimen del porvenir, mientras yo regente la Educación Nacional, será un régimen de confianza, porque espero que el montón de muertos que tenemos ante nuestra vista, y la sangre derramada, bastarán para que aquellos que tuviesen un resto del error pasado en el fondo de sus conciencias, se incorporen llenos de entusiasmo a los nuevos dogmas de la Patria*. El ministre avisa clarament que s'està depurant el Magisteri. Aquesta depuració a Catalunya començarà a mesura que l'exèrcit franquista vagi conquerint pobles i viles i s'estableixin els corresponents tribunals de depuració a les quatre capitals de província.

El tema de la depuració és important i no està, encara ara, estudiat del tot. Sempre s'ha afirmat que la depuració del magisteri a Catalunya fou molt gran però —encara ara— no sabem amb exactitud quants mestres foren depurats i amb quin tipus de càstig se'ls sanciona. Amb el professor Josep González Agàpito —que us parlarà el proper dia sobre la "Renovació pedagògica durant el franquisme"— estem quantificant les dades de Catalunya i ja us puc avançar globalment les dades de la província de Girona, tot manifestant que sí, que la depuració del magisteri fou molt elevada.

Acabem de veure com el ministre anuncia la depuració, però és que, a més, hi ha mestres gironins que l'exigeixen en articles a la premsa. El 8 de setembre de 1939 el diari gironí *El Pirineo* (posteriorment es convertirà en *Los Sitios*, Periódico del Movimiento i monopolitzarà durant molts anys la informació diària a Girona. Amb la democràcia s'ha convertit en el *Diari de Girona*), publica un article signat per un mestre, que encara és viu, en el qual s'afirma: *A los que interesa más que a nadie que la depuración sea rigurosa, es a nosotros, los Maestros. Hemos dicho rigurosa, eso es, y Justa!. Es preciso que nadie dude de que ninguna de las aulas de los niños españoles está expuesta a estar formada por un maestro que tenga ni siquiera una cantidad microscópica de "rojismo". ¿Clemencia? Toda la que se quiera, dentro de la justicia. Pero es preciso evitar que nuestros niños sean educados por maestros indignos. ¿Compañeros? Sí, compañeros todos los Maestros españoles, pero no pueden serlo los que no sean dignos. Se ha dicho que las causas de la catástrofe que hemos padecido es la de los Maestros nacionales. Hay que salir al paso de esta afirmación. Esto, en absoluto, no es verdad. Lo es que había compañeros que no eran dignos; que no debían ser compañeros nuestros. Esto es lo que hace falta, que no sean compañeros los que no merecen ser maestros de la Nueva España; de la verdadera España. A nosotros, más que a nadie, por nuestro crédito, nos conviene que la depuración sea rigurosa. No nos quejemos de que así sea al contrario, es lo que deseamos y lo que pedimos*.

Com funcionava la depuració? Doncs hi havia una comissió a la qual tothom podia fer arribar les denúncies (denúncies que no calia justificar). El denunciador havia de fer un plec de descàrrecs, havia de buscar avals i justificacions per demostrar que aquella acusació no era certa i, finalment, la comissió emetia el veredict. En el *Boletín Oficial de la Pro-*

vincia de Gerona s'hi poden llegir, l'any 1940, un parell de crides públiques a denunciar els mestres per part de la Comissió Depuradora, fent una crida a les noves autoritats locals que denunciïn els mestres.

Heus ací els diferents tipus de sanció:

a) Mestres separats definitivament del servei i baixa en l'escalafó: 18,7% de tot el magisteri públic gironí. En aquest apartat s'inclouen dos grups de mestres: aquells que se'ls aplica l'article 171 de la Llei Moyano, de l'any 1857, que diu que la no presència del mestre a l'escola vol dir que renuncien a la seva plaça i que afecta a 105 mestres (33 dones i 72 homes). Cal no oblidar que la por i la incertesa de futur davant l'arribada de l'exèrcit franquista fa que molts mestres passin a l'altra banda del Pirineu esperant que s'aclareixi una mica el panorama polític. Doncs bé, a aquests que no són a la seva escola se'ls expulsa. Una altre grups, més petit, de 39 mestres (12 dones i 27 homes) són expulsats directament per la Comissió Depuradora. En total, doncs, 144 mestres (45 dones i 99 homes) són separats del magisteri. Cal tenir present que molts d'aquests eren capdavanters de la renovació pedagògica, amb tot el que això voldrà dir de pèrdua qualitativa del col·lectiu de mestres.

b) Mestres traslladats forçosament. Amb trasllat forçós dintre de la mateixa província: 46 (15 dones i 31 homes), és el 6% de tot el magisteri públic. Traslladats fora de la província, però dintre de Catalunya: 16 mestres (5 dones i 11 homes), representa el 2,08% del total. Trasllats fora de Catalunya: 10 mestres (5 dones i 5 homes), és a dir, l'1,3% del total. Aquestes sancions ho són per un període de temps que oscil·la entre 1 i 5 anys. El total de trasllats forçosos afecta 72 mestres, és a dir, el 9,39% del magisteri públic gironí.

També tenim constància documental de l'arribada a la província de Girona de 24 mestres d'altres indrets d'Espanya, en concret: 1 de Navarra, 5 de Terol i 18 de Balears.

c) Mestres suspesos de sou i feina: 28 (10 dones i 18 homes) per un període de temps que oscil·la entre 1 i 2 anys. Representa el 3,78% del magisteri gironí.

d) Mestres inhabilitats per ocupar càrrecs directius i de confiança: 139 (50 dones i 89 homes), el 18,14% del total. La durada de la sanció varia des d'un any a perpetuïtat.

e) Mestres als quals es prohibeix sol·licitar places vacants: 59 (21 dones i 38 homes), el 7,7%.

Resumint: el total de mestres públics sancionats és de 308 (103 dones i 205 homes), aquesta xifra representa el 40,15% de tot el magisteri públic gironí. Les mestres sancionades són el 25,43% i els mestres són el 56,62%. Una de cada quatre dones i un de cada dos homes es veuen afectats directament per l'actuació de la Comissió Depuradora.

Aquestes són les dades fredes de la repressió en el magisteri gironí. Al costat d'aquestes dades caldria valorar i mesurar, tot i que és molt difícil, l'autorepressió dels mestres que queden exercint. Com es pot valorar la por, el desencís, el no dir el que penses, l'autocensura...?, però encara que sigui difícil de mesurar cal tenir-ho present perquè és un fet que condiciona la vida del col·lectiu.

Aquestes són les dades de Girona. Les dades estudiades, fins ara, de Barcelona ens permeten afirmar que un 30,5% dels mestres va ser represaliat. I del conjunt d'aquest col·lectiu el 90,4% fou cessat o traslladat forçosament a una altra població. Pel que fa a la globalitat de l'Estat espanyol el propi ministeri reconeix que un 30% del magisteri ha estat expulsat!

Quin tipus de denúncies es feien contra els mestres? Doncs us puc mostrar el testimoni d'un mestre concret, a partir de la llibreta on aquest va escriure les denúncies que li varen fer i l'esborrany del plec de descàrrecs que va preparar. Les denúncies són les següents:

1. *Ser simpatizante de Izquierda de Cataluña.*

2. *Haber tomado parte en un mitin comunista.*

3. *Hacer propaganda marxista en la escuela, comentando mitines y periódicos de izquierda.*

4. *No asistir a misa, dando mal ejemplo a los niños.*

5. *Ser suscriptor de "La Humanitat" y la "Soli".*

6. *Ser íntimo y consejero secreto del Presidente del Comité, interviniendo en las elecciones de febrero de 1936, borrando y cambiando nombres en las papeletas de derechas.*

7. *Obligar a la maestra a quemar los libros religiosos.*

8. *No enseñar el Catecismo y marchar del pueblo el sábado y no regresar hasta el lunes, faltando abiertamente a sus obligaciones de acompañar a los niños a Misa los domingos.*

9. *Practicar la coeducación en sentido revolucionario.*

10. *Ser desafecto al Glorioso Movimiento Nacional.*

Aquest mestre ha d'anar demostrant que totes aquestes acusacions no són certes i, per exemple, adjunta un document escrit amb el testimoni del rector del poble veí que diu que aquest mestre va a missa els diumenges, o un certificat del carter del poble que manifesta que mai ha repartit ni "La Humanitat" ni "La Soli" a aquest mestre. Veieu quina era la situació de repressió? Doncs bé, amb totes les justificacions hagudes i per haver, aquest mestre és sancionat i ha de marxar del seu poble de 300 habitants i traslladar-se a un de més petit, per un període de 5 anys!, un poble sense carretera...

Nous mestres. La seva formació

Cal omplir el buit deixat pels mestres expulsats. Es trien nous mestres. Heus ací els criteris per escollir els nou mestres, criteris —com podreu observar— totalment polítics. No són —de cap manera!— criteris pedagògics. En la convocatòria de 25 de març de 1939, a l'hora d'adjudicar les places es consideren criteris preferents:

1. *Ser mutilado como consecuencia de la actual guerra, siempre que la mutilación no imposibilite el ejercicio de la Enseñanza.*

2. *Ser herido de guerra en la actual campaña, siendo preferido, dentro de este orden, el que mayor número de heridas demuestre haber sufrido.*

3. *Haber prestado servicios militares, como combatiente, en la actual guerra.*

4. *Haber sufrido prisión o vejámenes graves en la persona del solicitante, por parte de los rojos.*

5. *Ser familiar de un muerto o mutilado en esta campaña hasta el segundo grado de parentesco por consanguinidad o afinidad. Dentro de este orden se prefiriere el que haya perdido mayor número de familiares.*

6. *Dentro de los mismos grados de parentesco, haber perdido mayor número de familiares por asesinato de los rojos o a consecuencia de su barbarie.*

7. *Tener actualmente prisionero o mutilado por los rojos, algún familiar, dentro del parentesco ya señalado.* Per tant ja podem imaginar-nos quin nou mestre podia sortir amb aquests criteris de selecció.

Aquests criteris de selecció es modificaran amb el temps i seran més "objectius". De totes maneres, els primers temps, les lleis que es promulguen per cobrir les places vacants tenen un marcat caire polític i serveixen per premiar els mestres addictes al nou règim.

Tenim un col·lectiu del qual ha desaparegut (o han fet desaparèixer) els capdavanters pedagògics. El buit deixat és omplert per persones marcades fortament per la guerra civil. Des del punt de vista pedagògic la reculada qualitativa és enorme.

A més, els mestres que eren del Pla Professional, el millor pla de formació de mestres que mai ha tingut el país, han de fer i examinar-se d'assignatures, com la religió, que no havien fet en el seu programa de formació, durant la II República.

A més, es vol formar a tots els mestres en el nou esperit i per això es reuneix tots els mestres de la província al Teatre Municipal durant dues setmanes. Allà se'ls fa un cursat intensiu de formació, de reciclatge a les noves orientacions nacional-catòliques. Hi assisteixen 550 mestres del 667 que configuren el col·lectiu. Si tenim present les dificultats de trasllats dels mestres de la Cerdanya i el Ripollès, i els possi-

bles malalts, podem concloure que gairebé la totalitat dels mestres públics assisteix al *Cursillo de Orientación y Perfeccionamiento del magisterio* que es fa al Teatre Municipal.

El programa està bàsicament centrat en la formació patriòtica i la formació religiosa, a més d'algunes visites culturals, per exemple, a la Catedral, als Banys Àrabs... Hi ha molt poca cosa sobre programes, didàctiques, metodologia... El bloc educatiu-formatiu el conformen temes tan variats com els següents:

1) *Falsedad de los principios básicos de la "Nueva Educación"*.

2) *Como despertar el catolicismo en la Escuela*.

3) *La Encíclica "Divini Illius Magistri"*.

4) *Alrededor de la Escuela. La obra del Maestro debe ir más allá de la Escuela*.

5) *Pedagogía de la religión. Metodología afectiva, Procedimientos didácticos*.

6) *Problemas sobre la formación de la conciencia del niño*;

7) *Higiene infantil. Su necesidad...*

També hi ha unes poques lliçons sobre Història de l'Educació. Aquests són els únics autors dels quals es parla: Sant Isidoro de Sevilla, Lluís Vives, Sant Ignasi *como santo, como patriota y como pedagogo* (amb els adjectius ja queda clar el to de l'exposició), Cisneros, El Padre Manjón i Balmes.

Podem saber què va dir l'Inspector en Cap als mestres en aquests "Cursillo de Orientación", en aquestes jornades intensives de formació. Ho publica a la "Circular" amb aquests termes:

a) *Franco se preocupa de la obra del Maestro, lo que debe animarnos*.

b) *Ir a la formación de una milicia religiosa haciendo a nuestros niños mitad monjes mitad soldados*.

c) *Leer detenidamente las conferencias que se dieron en Pamplona*.

L'Inspector, després d'aquesta primera part compara Espanya i Itàlia amb aquests termes:

a) *En Italia se quiere a España. Merece correspondencia*.

b) *Mussolini exigió que la religión católica fuera principio y coronamiento de la enseñanza en Italia*.

c) *Considera a la formación de la nueva juventud, empezando por la escuela, como cosa fundamental y principal*.

Finalment acaba tocant tres aspectes que són:

a) *Ir a la Escuela con fe, entusiasmo y amor*.

b) *Pensar que es nuestro deber formar hombres para España y almas para Dios*.

c) *Que hay que volver a la España genuinamente católica si la queremos nuevamente grande e imperial*.

Altres cursos de formació

Durant aquesta primera dècada els mestres tenien ocasió de formar-se mitjançant el "Círculo de Estudios" i el "Círculo de Orientación". Els CDO eren reunions de mestres que organitzava la Inspecció, es feien en les poblacions caps de comarca i, tot i que l'assistència no era obligatòria, es recomanava *vivament* que els mestres hi participessin. Eren trobades molt formals, presidides per l'Inspector, s'hi tractaven temes formatius que, a l'hora de la veritat, en la majoria dels casos eren de caire religiós. Se'n feien 34 cada any, menys a la Cerdanya i al Ripollès que, per dificultats de transport, quedaven reduïdes a la meitat.

En canvi els CDE són organitzats per la Secció Especialitzada del Magisteri d'Acció Catòlica. Els temes que tracten en les reunions aquests primers anys són de caire religiós, en la línia del nacional-catolicisme.

A més, durant aquests anys se celebren "Setmanes Pedagògiques", "Jornades Missionals"...; s'aprofiten les Fires de Girona per organitzar exposicions i fer conferències amb assistència d'autoritats escolars... tot, però, dintre del més pur estil de l'època: actes formals, presidits per autoritats...

Dintre del camp de la formació no podem oblidar els Exercicis Espirituals d'una setmana de durada. Es recomana, des

de la Inspecció, la participació en aquesta activitat religiosa com un camí òptim per ser bon mestre. I cada any, durant les vacances d'estiu, s'organitza una tanda d'exercicis per homes i una per a dones. La metodologia ignasiana contribueix a la formació religiosa del mestre i si el mestre és bon catòlic ja es té la base per ser un bon mestre. Aquesta pressió social perquè els mestres participin en una activitat religiosa arriba al zenit de la política nacional-catòlica d'aquella època quan un any és la Falange la que organitza una tanda d'exercicis!

La dona

Sobre el tema de la dona hi ha un total silenci. No se'n parla. Aquest silenci, per tant, ja és significatiu d'un determinat tipus d'educació. Mirades les "Circulars" de la Inspecció des del 1939 fins el 1970 només he trobat escadusseres referències a la dona, són:

a) referències morals. Els Inspectors estan molt preocupats pel que fa referència a la moral i les bones costums, i en alguna "Circular" de la dècada dels anys cinquanta alerten els mestres sobre els perills de la immodèstia i del vestir indecent, fent una menció especial a la manera de vestir de les dones, per exemple: *En nuestras visitas de inspección de estos días ya hemos tenido que lamentar cierto descoco y desparpajo en gestos y acciones y cierto licencioso vestuario, sobre todo femenino, verdaderamente irritantes, porque mancillan con el irresponsable pecado de escándalo, la nitidez patriarcal de ancestrales costumbres en poblaciones cuyo césped paradisiaco se vió de improviso hollado por la irrupción de la pezuña inconsciente o maliciosa o diabólica de advenedizos paquidermos* (juny-juliol 1950). Aquest crit d'alerta, segons ens han explicat els mateixos mestres, anava contra algunes mestres que no portaven mitges a classe i alguns, les més atrevides, que anaven amb vestits de màniga curta!

b) models femenins a l'escola, models que serveixen tant per als nens com per a les nenes. El més important és el de la Mare de Deu, de manera especial durant el mes de maig (recordem que la celebració religiosa del mes de Maria era obligatòria a les escoles). En alguns casos també he trobat alguna advocació especial, per exemple, l'Assumpta, Fàtima...

Altres models: Isabel I, reina castellana, pel recolzament a la tasca evangelitzadora a Amèrica. Santa Teresa de Jesús, tot i que la referència que es fa d'aquesta santa diu textualment *su temple varonil (!) dentro de una verdadera feminidad*. La nena Josefina Vilaseca, morta l'any 1953 per defensar la seva virginitat. Una mestra de Girona que en jubilar-se crea una beca per pagar la carrera de capellà i, per tant, és model de dona desvetlladora de vocacions sacerdotals i, finalment, una inspectora que ha mort i que es presenta com model de dedicació a la feina.

Aspectes concrets de la realitat escolar

Ens trobem amb uns mestres que tenen unes condicions de treball molt dures, per altra part com la majoria de ciutadans; amb sous baixíssims que els obliga a buscar complements per arribar a finals de mes (permanències, classes privades...).

En aquesta escola els pares no hi tenen cap intervenció. Per altra part les relacions escola-Ajuntament solen ser dolentes perquè aquests no compleixen les obligacions que els marca la llei, per exemple, tenir casa pel mestre, cuidar de l'edifici de l'escola... (altra feina tenien!).

Els edificis escolars estan en força mal estat. En alguns casos s'ha convertit en caserna, com a Castellfollit de la Roca. Hi falta material escolar i hi ha pocs llibres. Hi ha pocs edificis bons.

Un col·lectiu que té una gran mobilitat, sobretot a les zones rurals. La mobilitat és deguda, en part, a la situació política: 35 mestres han de deixar l'escola per tornar-se a reincorporar al servei militar! Hi ha un èxode a les zones rurals. A la comarca de la Garrotxa, sense comptar Olot, la

capital, la mitjana de temps d'estada a l'escola és de 19,5 mesos/mestre comptant el temps de vacances, i de 15,6 mesos/mestressa, amb totes les conseqüències que comporta una estada tan breu a l'escola i un canvi constant de mestres que repercuteixen en el treball en profunditat.

Amb una assistència molt irregular a classe, sobretot en èpoques de feina al camp. Amb una matrícula petita, i en algunes escoles públiques en franca regressió, sobretot a l'Alt Empordà. Per exemple a Vilajuïga es passa de 49 alumnes, l'any 1945, a 20 el 1949; o a Sant Pere Pescador passen de 37, l'any 1947, a 28 el 1951. Aquesta lenta disminució preocupa l'inspector que escriu un article titulat "Habrà que cerrar escuelas!". L'home es pregunta: *¿Cómo es posible mantener por más tiempo dos Escuelas en localidades como Pont de Molins donde en 1945 no hubo un solo nacimiento? ¿O en Cantallops donde hubo 2 nacimientos y 11 defunciones? ¿O en Vilafant, Vilanant, Terrades, Selva de Mar, Rabós de Ampurdán y Fortiá con menos de 5 nacimientos anuales?*

La solució que dona l'inspector per superar aquesta situació demogràfica està plenament en consonància amb l'esperit de l'època: *Sólo a base de una resurrección de las costumbres ancestrales, tales como el rezo familiar del santo Rosario, de la restauración cristiana de la familia, del robustecimiento de nuestra fe y de la elevación de nuestros corazones al Señor llegará el hombre a cumplir gozoso el mandato dado por Dios a nuestros primeros padres "Creced, multiplicaos y llenad la tierra".*

Resumint:

— Ens trobem amb una nova escola i un nou mestre en un nou estat, totalitari, que és el resultat d'una guerra civil.

— Amb un col·lectiu de mestres fortament depurat i decapitat en el sector més renovador.

— Amb un col·lectiu poruc, autocensurat, autoreprimit... que configura un cos d'ensenyants passiu, resignat, submís, que tardarà força anys en aixecar el cap.

— Amb una escola primària que, per renúncia explícita de l'estat, està en mans de l'Església Catòlica. Aquesta ho aprofita per imposar la seva doctrina a mestres i alumnes.

— Una escola que transmet els valors del nacional-catolicisme i de manera especial el tema de la Unitat (família, Déu, Espanya). Amb un paper decisiu de la Inspecció a l'hora de la transmissió d'aquests valors.

— Amb una escola en la qual hi ha un retorn als valors religiosos i espanyols amb el refús explícit de les propostes innovadores europees i, també, dels avenços educatius fets en temps dels governs de la República i de la Generalitat.

— Amb una escola en la qual hi ha diferència entre el que es legisla i la realitat de la política escolar. L'ordenament jurídic escolar i la realitat de la vida escolar no van aparellats.

— Entrem en una llarga nit que ha condicionat l'educació de la majoria dels ciutadans de casa nostra.

Durant la conferència he anat plantejant interrogants, he insinuat la possibilitat de continuar investigant a partir de les dades que plantejava. Heus ací, per acabar, algunes d'aquestes qüestions. Les ofereixo amb l'esperança que algun dels aquí presents s'engresqui a continuar treballant en aquesta línia.

— quin va ser el nivell real d'implantació de la llengua castellana en les escoles públiques, sobretot rurals ?

— quina va ser la mobilitat del col·lectiu dels mestres públics? Es poden comparar les zones rurals amb les urbanes?

— Quina va ser la influència de la Inspecció en el col·lectiu de mestres? Es pot fer la seva història (com eren escolllits, quina formació especial tenien, com es comportaven en les visites a les escoles...)

— Es pot parlar d'acció castellanitzadora per part de les escoles privades religioses?, de totes per igual?

— Quines repercussions tindrà el Concili Vaticà II en les congregacions religioses dedicades a l'ensenyament?, es notarà el canvi a les nostres comarques?, de quina manera?

— Quina era la formació professional que tenien els membres de les congregacions religioses dedicades a l'ensenyament ?

— Què passa amb les escoles de pis ?, on s'estableixen ?, quan?, com acaben?

— Com influeix el boom turístic (a partir dels anys 60...) en l'ensenyament ?